

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAAL- JA HARIDUSTEADUSKOND
ÜHISKONNATEADUSTE INSTITUUT

Anneli Aasmaa

**KASVATAJATE ARUSAAMAD ASENDUSKODUS ELAVATE ERIVAJADUSTEGA
NOORTE ETTEVALMISTAMISEST ISESEISVAKS ELUKS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Marju Selg, MSW

Tartu 2014

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Anneli Aasmaa

02.06.2014

ABSTRACT

The Anneli Aasmaa's bachelor thesis "Teachers' perceptions about preparing young people with special needs from residential care home for independent life" focuses on an important topic. The development of these young people is inhibited due to different disabilities and therefore requires more attention and guidance. Usually independence will take place during the development. The process of development in normal families should happen step by step.

The children in residential care homes start their independent lives in different circumstances than a young people who grow up in families. According to the Social Welfare Act (RT I 2006, 55, 405), a child may live in a residential care home until he/she becomes of age 18, after she or he has finished her/his daily form of study. It is difficult because many children who live in residential care homes have disabilities or special needs.

Examining teachers' point of view of activities of daily living and ferial life, we get an overview of how young people are prepared for independent life. Qualitative research method was used to collect data for current bachelor study. Four residential care home teachers were interviewed – two seniors of residential families and two teachers.

Study results showed that the most important role, in achieving a independency, is the role of the support person. Compared to a support person, teachers do not have time to deal with every single resident individually during a single day at work.

According to the interviews with teachers and family seniors, there are two main problems in becoming independent – the lack of social network of the children and motivation issues; young people with special needs tend to give up to easily. Young people with special needs may have problems with finding a job, paperwork, spending money, paying bills. Young people who move out of residential care homes may not know how to act in public and in different facilities. Therefore, for developing coping and independency of disabled children', teachers have to talk with them daily, guide them and explain everyday life activities. Teachers emphasize, that it is important for children and young people to carry out the activities by themselves and not rely only on adults' help.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. LAPSE ARENG JA ASENDUSKODU	7
1.1 Asenduskodu	7
1.2 Lapse areng ja vajadused	8
1.3 Erivajadus	15
1.4 Asenduskodu kui õpikeskkond	17
1.5 Sotsiaalpedagoogiline lähenemine asenduskodu töös	19
1.6 Varasemad uurimused asenduskodus iseseisvivate noorte ettevalmistusest.....	21
1.7 Teenused erivajadusega inimestele, tugisik, asenduskodu järgne elukoht	22
PROBLEEMIPÜSTITUS.....	24
2. MEETODIKA	26
2.1 Andmekogumismeetod	26
2.2 Uurimuses osalejad	27
2.3 Analüüsimeetod	27
2.4 Uurimuse eetiline aspekt	28
3. ANALÜÜS JA ARUTELU	29
KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED.....	37
KASUTATUD KIRJANDUS.....	40
LISA.....	45

SISSEJUHATUS

Aasta aastalt on puuetega inimeste arv kasvanud. Erivajadusega inimesi, kellel on määratud puude raskusaste, oli Eestis 2012. aasta alguse seisuga ligi 134 000 isikut, moodustades 10,0% rahvastikust. Neist 7% olid vanuses kuni 17. eluaastat. (Puudega inimesele, 2013) Sel perioodil kujuneb lapsest isiksus, kellel tuleb ühiskonda sotsialiseeruda ja edukalt toime tulla, ilma täiskasvanu abita. Sõltuvalt lapse puude raskusastmest oodatakse temalt täielikku või osalist iseseisvust.

Ühiskonnas on lapse loomulikuks kasvukeskkonnaks perekond, mis kujundab noore maailmavaateid, tõekspidamisi ja aitab omandada iseseisvuseks vajalikke oskusi. Paljud noored peavad olude sunnil üles kasvama ja iseseisvuma asenduskodus. Viimase statistika (2011/2012) andmete kohaselt elab üle Eesti asenduskoduteenusel kokku 1096 last ja noort (15.11.2012 seisuga) (Sarve, 2013). Nende hulgas on ka puuetega lapsi (Põdder, 2010).

Minu huvi seoses käesoleva uurimuse temaga tekkis, kui sooritasin praktikat ühes asenduskodus. Praktika käigus tegelesin lastega kellele oli diagnoositud vaimne alaareng ja teisi vaimse, füüsilise, emotsionaalse või sotsiaalse tervise ja arenguga seotud eripärasid. Praktikal puutusin kokku lastega vanuses 1-5. eluaastat. Minu ülesandeks oli sisustada nende vaba aeg, teha praktilisi harjutusi ning tegeleda kõnearenguga. Vanusest ja arengupeetusest tulenevalt täitsin laste rutiini momente - sealhulgas söömine, õppimine, potil käimine jms. Praktika andis kinnitust arvamusele, et asenduskodu kasvandike jaoks on võimalik väga palju ära teha. Lisaks nendega mängimisele - aidata avastada maailma, õpetada iseseisvalt sööma ning kõndima, pakkuda neile tähelepanu, mida nad vajavad ning nendega suheldes arendada nende suhtlemisoskust.

Sotsiaalhoolekande seaduse (Asenduskoduteenus) järgi võib laps elada asenduskodus kuni 18-aastaseks saamiseni, päevases õppevormis õpingute lõpetamiseni. Peale õpingute lõpetamist tuleb lapsel asenduskodust lahkuda. Laps saab toimetulekuks iseseisvas elus loota endale ning omandatud oskustele. Tuge ja abi annavad ka riigi poolt pakutavad teenused. Näiteks toetatud elamise teenus. Asenduskodu nagu nimigi ütleb, peab asendama lapsele kodu ja pakkuma seda, mida perekond - usaldust, hoolivust ja üksteise toetamist. Asenduskodu tegevus on suunatud sellele, et lapsed oleksid võimelised toime tulema iseseisva eluga peale asenduskodust lahkumist. Hiljuti Turki (2011) poolt läbi viidud uurimusest, sarnasel teemal, selgus, et asenduskodus elavate erivajadustega noorte ettevalmistuses iseseisvaks eluks esineb puudujääke. Tutvumine antud uurimusega ja varasem praktika kogemus asenduskodus - kus elavad erivajadusega lapsed ja noored - tekitas minus huvi, kuidas kasvatajad mõistavad iseseisvust, milline on nende panus erivajadusega laste toimetulekuks iseseisvas elus ning.

Minu bakalaureusetöö eesmärk on uurida, kuidas asenduskodus töötavad kasvatajad kirjeldavad endi arusaame erivajadustega noorte ettevalmistamisel iseseisvaks eluks.

Uurimus on läbi viidud nelja kasvatajaga, kes oma igapäevatoos puutuvad kokku asenduskodus elavate erivajadusega noortega ning tegelevad nende ettevalmistamisega iseseisvaks eluks. Respondentide valimise aluseks oli nende tööstaaž ja säilinud kontaktid praktika ajast, uurimuses käsitletavas asenduskodus. Uurimuse koostas kvalitatiivse meetodi abil. Andmekogumiseks kasutasin poolstruktureeritud intervjuusid ja saadud andmed on analüüsitud sisuanalüüsi põhimõtete järgi.

Käesolev töö koosneb kolmest peatükist. Töö teoreetiline osa annab ülevaate teemaga seonduvatest tähtsamatest mõistetest ning on välja toodud asenduskodu ja lapse arengu kirjeldus. Lisaks käsitleb teoreetiline osa varasemaid Eestis läbiviidud uurimusi sarnasel teemal. Metoodika peatükis on selgitatud töö meetodi valikut, andmekogumis- ja analüüsimeetodit ning kirjeldatud respondentide valikut. Käesoleva töö empiiriline osa põhineb intervjuudel, mis viisin läbi asenduskodus töötavate kasvatajatega.

Töö kolmandas peatükis toon välja uurimustulemused, mis on esitatud uurimusküsimuste lõikes koos aruteluga. Bakalaureusetöö lõpeb järelduste ja kokkuvõttega.

1. LAPSE ARENG JA ASENDUSKODU

1.1 Asenduskodu

Asenduskodu teenuse eesmärgiks on rahuldada vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse põhivajadusi, luua talle turvaline ja arenguks soodne elukeskkond ning valmistada laps ette võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna. Laps võib elada asenduskodus kuni 18-aastaseks saamiseni, päevases õppevormis või tervislikel näidustustel muus õppevormis põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses põhi või keskhariduse omandamise korral kuni järgmise kooliaasta alguseni. (Asenduskoduteenus)

Sotsiaalhoolekande seaduses kohustab asenduskoduteenuse pakkujat tagama lapsele täisväärtuslikke elutingimusi ja nõuab laste ettevalmistust iseseisvaks eluks.

Ometi on asenduskodudele, kus kehtib rühmasüsteem, kehtestatud seadusi, mis takistavad laste täisväärtuslikku iseseisvumist. Näiteks ei tohi alla 18-aastased lapsed kasutada koristamisel ja teistel puhastustöödel kemikaale, mis omakorda seab piirid iseseisvumiseks ettevalmistumisele. Lapsed ei saa seetõttu asenduskoduteenusel ise pesu pesta, aknaid puhastada. Nad ei saa õppida, kuidas lambipirni vahetada, koristada. Samuti on asenduskodus, kus kehtib endiselt rühmasüsteem, seadusega keelatud käia maja köögis toiduvalmistamise juures. Seetõttu on neil puudulik oskus toitu valmistada.

Mõned aastad tagasi, 2004. aastal, tehti algust peretüüpi majade ehitusega. Peresüsteemile üleminek võimaldab paremini täita asenduskoduteenuse eesmärki pakkuda lapsele peresarnaseid elutingimusi.

Peresüsteemile üleminekul kaasneb laste väiksem arv rühmas. Kuni 2010. aastani võis ühes asenduskoduperes elada kuni kümme last, alates 2010. aastast kuni kaheksa last ning 2015. aastast kuni kuus last (Asenduskodu, 2012). Peremajades elavad lapsed saavad osaleda peresarnastes igapäevatoimetustes.

Näiteks ei tehta süüa enam asutuse köögis, vaid koos kasvatajaga koostatakse nädala toidu menüü, kalkuleeritakse, teostatakse sisseoste ning osaletakse ka toiduvalmistamisel. Raha peremajale tuleb asutuse eelarvest. Kuna peres kasvavate laste hulk on väiksem, siis on ka lihtsam koos nendega käia poes ning erinevatel üritustel. Sotsialiseerumine annab lapsele omakorda kogemuse suhelda võõrastega ning näha elu ka väljaspool asenduskodu.

Bakalaureusetöös käsitletavas asenduskodus elab viiskümmend seitse last. Asenduskodu alustas oma tegevust 1950. aastal. Algselt tegutses asenduskodu kinnise asutusena ning pakkus elamispinda neljakümne viiele lapsele. Alates 1978. aastast hakkas asenduskodu vastu võtma erivajadusega lapsi. Möödunud aasta sügisel valmisid esimesed peremajad, et asutusel oleks võimalik üle minna peresüsteemile. (Perekodu, 2014)

1.2 Lapse areng ja vajadused

Lapse normaalne kasvukeskkond ühiskonnas on perekond, mis moodustab olulise osa last ümbritsevast sotsiaalsest keskkonnast (Hansson, 2006). Perest pärinevad lapse arusaamad, tõekspidamised ning väärtushinnangud. Vanemate ülesandeks on laste emotsionaalse ja materiaalse heaolu kindlustamine, laste kasvatamine ning nende igakülgse arengu tagamine (Eesti Vabariigi..., 2004). Paljud lapsed peavad olude sunnil üles kasvama asenduskodus. Asutuse kollektiiv moodustab lastele perekonna, kelle ülesandeks on lapse vajadustega arvestamine, heaolu ja turvatunde tagamine ning igakülgne arendamine.

Areng on inimese ja teiste elusolendite süstemaatiline muutumine alates munaraku viljastamisest kuni indiviidi surmani (Veisson, Veispak, 2005, 10-11). Inimene areneb kogu elu. Indiviidi puhul toimuvad kõige suuremad arengumuutused sünnieelses arengus, imikueas ja lapsepõlves, kui vastsündinu areneb nooreks täiskasvanuks, kes on ise suuteline saama vanemaks (Smith, Cowie, Blades, 2008). Arengus eristatakse kolme komponenti: vaimne areng; sotsiaalne ja emotsionaalne areng ja psühhomotoorne areng. (Veisson, Veispak, 2005, 10-11)

Lapse arengut mõjutab heaolu, mida soodustab tema vajadustega arvestamine ja täitmine. Laste vajadusi aitavad täita vanemad ja hooldajad.

Kasvades ja arenedes õpivad lapsed toime tulema iseseisvalt enda vajaduste rahuldamisega, jäljendades täiskasvanuid. Vajadused jagunevad kolmeks: füsioloogilised, emotsionaalsed ja sotsiaalsed.

Lapse füsioloogilised vajadused sarnanevad täiskasvanu vajadustega. Inimene vajab hapnikku, liikumist, puhtust, toitu ja vedelikku selleks, et elada.

Erivajadusega lapse puhul võib ta abi vajada söömisel ja joomisel. Puudest tingituna võib ta vajada hingamisaparaati ja teisi abivahendeid.

Lapse emotsionaalsetest vajadustest suurim on tunne, et oled armastatud. Armastus on märkamine ja toetamine. Lapsed ja imikud vajavad palju tunnustust. Koosolemine ja koos tegemine on lapsele tunnustus ja armastuse kinnitus. (Lukanenok, Mägi, 2005) Armastuse väljendamist õpitakse oma vanematelt. Armastuse väljendusviisideks on hellus, heategu, rääkimine, kingitused, pühendumine.

Lapsel on vaja tunda end soovituks ja saada tähelepanu. Mida väiksem laps, seda suurem on tema vajadus helluse ja tähelepanu järele. Laps peab saama tunnustust ning ükski laps ei saa olla kõigis asjus parim, kuid igas lapses on häid jooni. Kiida last selle eest, millega ta on hakkama saanud, mitte selle eest, kes ta on. Laps vajab oma käitumisele piire, see loob turvalisuse ja hoolimise tunde. Laps vajab vabadust. Kasvatada tuleb isiksusi, kes õpivad mõtlema ja tegutsema iseseisvalt. (Salum, Aasmäe, 2010)

Lastele on elus hakkama saamiseks oluline omandada oskusi erinevates valdkondades. Olulist rolli mängivad sotsiaalsed oskused ja hariduslikul teel omandatud oskused. Koolis on oluline, et laps oskaks suhelda oma õpetajatega ning järgida talle antud kohustusi ja ülesandeid. Kui lapse varajases arengus on sotsiaalsed vajadused jäetud tähelepanuta, on suur tõenäosus probleemide tekkimiseks ka koolis ning edaspidises elus. Oluline on, et laps tunneks huvi õppimise vastu ning ei kardaks uute situatsioonide lahendamist enesekindlusega. (NIEER, 2005)

Seega on lapse sotsiaalsel arengul väga suur roll just vanematel ning üldiselt kodul. Tänapäeval jääb peredes sageli puudu ühistest tegevustest ning ka kohustuste jagamisest pereliikmete vahel. Kõige lihtsamal moel näiteks koristamine, prügi välja viimine.

Aga olulised on ka ühised väljasõidud, traditsioonid ning ka tuttavate külastamine üheskoos. (Harding, 1903)

Arengu kirjeldamisel etappide kaupa lähtun Erik Eriksoni psühhosotsiaalsest teoriast. Teooria kirjeldamisel kasutan peamiselt Marju Selja poolt koostatud õppematerjali Tartu Ülikoolis.

Erik Eriksoni psühhosotsiaalse teooria kohaselt saame eristada lapse arengus kaheksat etappi, sealjuures keskendudes lapse sotsialiseerimisele ja vaimsele arengule, mitte niivõrd kognitiivsele arengule. Eriksoni teooria kohaselt on etappide läbimine eelduseks järgmistes etappides edukalt hakkama saamises ning aluseks tulevaste suhete loomisel elus.

Kui mõni etapp jääb läbimata, siis on seda võimalik läbida hiljem ka edasises elus, kuigi see võib kaasa tuua puudusi lapse suhetes ning tema mina-pildis. (Leuska, 2011)

Erik Erikson eristas inimese arengus kaheksat etappi:

1) Ürgusaldus versus usaldamatus, 0-1,5. aastat, imikuiga.

Sünnist esimese aastani õpib laps usaldama inimesi, kes temaga kõige rohkem tegelevad, keda ta kõige enam enda ümber näeb. Usalduse õppimine annab lapsele kindlustunde edasiseks eluks ning võime tunda ennast turvaliselt. (Leuska, 2011) Esimesi eluaastaid peetakse inimese arengu seisukohalt ülitähtsateks ürgusalduse (baasilise usaldustunde) kujunemisel. (Selg, 2005)

Asenduskodus elavate laste vajadust olla armastatud püüavad kasvatajad täita rühma ühistel koosviibimistel vastavalt võimalustele ning ühiste väljasõitudega. Samuti annab lapsele kindlustunnet ja hoolivust, kui koju saabudes tuntakse huvi tema möödunud päeva suhtes. Hoolt ja armastust saavad lapsed ka tugiisikult, kes tegeleb lapsega individuaalselt, aga teda pole noore kõrval igapäevaselt. Asenduskodu kasvandike ürgusaldus on osaliselt- või täielikult puudulik. Sõltub, kuna ja millistel põhjustel on laps elama asunud asenduskodusse. Kasvatajad püüavad täita vanema rolli, vastavalt võimalustele, lapsega individuaalselt suheldes või koos aega veetes. Armastusvajaduse kõrval on noore jaoks oluline tähelepanu, teadmine, et teda aktsepteeritakse sellisena nagu ta on. Erivajadustega laste enesehinnang on kergesti mõjutatav ning seetõttu võtavad nad igat negatiivset sõna tõsiselt. Siinkohal on oluline, et täiskasvanu selgitaks ja põhjendaks tekkinud situatsiooni.

Kui laps peab pettuma esimestes inimsuhetes, võib tulemuseks olla *usaldamatuse* tunde arenemine. Usaldamatus ilmneb suhtlemisest kõrvaletõmbumisena, masendussümptomeina (isutus, tunnete arenematus, nutlikkus ja apaatia) või kurbusena. (Selg, 2005)

Asenduskodus elavatel lastel- ja noortel põhjustab usaldamatus hirmu enda tuleviku ees. Peale asenduskoduteenuselt lahkumist puudub noorel täiskasvanu poolne tugi ja abi igal hetkel. Kasvandikud kohtuvad uute inimestega ning siinkohal on oluline oskus luua edukaid suhteid. Tavaliselt on bioloogiliste vanematega suhted puudulikud ning asenduskodusse sattudes pettuvad lapsed vanemate armastuses. Kasvatajad küll püüavad jagada kasvandikele hoolt, armastust ja tähelepanu, et täita ürgusaldust lapse elus, kuid pettumust lähisuhetes, varajases eas pole võimalik täielikult kompenseerida. Asenduskodudes on iga päev erinev töötaja, erineva iseloomu ja karakteriga inivid. Laps peab toime tulema igapäevaselt uute situatsioonide ja olukordadega. Erivajadusega noore jaoks on väga oluline stabiilsus, mistõttu püüavad asenduskodu töötajad igapäevatoos lähtuda ühtsest visioonist ja eesmärgist.

2) Iseseisvus versus kahtlus ja häbi, 1,5-3. aastat, väikelapseiga.

Erikson nimetab seda astet autonoomia- või iseseisvusperioodiks. Autonoomia saavutamine tähendab, et laps suudab oma füüsilisi ja psüühilisi võimalusi kasutada realistlike eesmärkide saavutamiseks ja sotsiaalseks toimimiseks. (Selg, 2005)

Asenduskodu töötajad õpetavad pisemaid lapsi kõndima, sööma või riietuma. Esimesed sammud tehakse käekõrval. Oskust iseseisvalt süüa ja riietuda omandavad lapsed juhendamise ja koos tegutsemise abil. Suuremate laste puhul käivad kasvatajad näiteks esimestel kordadel koos poes. Tegevuse käigus selgitatakse lapsele protsessi ja korrektset käitumisviisi. Seda kõike selleks, et järgmisel korral oleks iseseisvaval noorel piisavalt julgust üksi poodi minna. Asenduskodus elavad lapsed ja noored, nagu kodudeski, võtavad omaks täiskasvanute käitumisviise ja tõekspidamisi eelkõige jäljendades ja matkides.

Sel perioodil asenduskodusse elama asuva maimiku usaldus teiste inimeste suhtes võib saada tugevalt kahjustada, kui inimlikku empaatiat oskuse treeningus väheseks jääb.

Tulevikus toob see kaasa raskusi sotsialiseerumisel vähendades usaldust võõraste inimeste vastu.

3) Initsiatiiv versus süütunne, 3-6. aastat, eelkooliiga.

Soodsates oludes areneb lapsel algatusvõime, ebasoodsates aga võib valitsevaks saada süütunne. Soodsad olud eeldavad edukat eelnevate etappide läbimist. Laps on uudishimulik ja teotahteline. (Selg, 2005)

Laps hakkab planeerima mängu teiste lastega ja ka iseendaga. Kui anda lapsele võimalus ise asju planeerida, kasvatab see lapses kindlustunnet juhtida teisi inimesi ning võtma vastu otsuseid. Kui aga suruda lapse eneseteostus alla ning vastata talle negatiivsuse ja liigse kontrolliga, kasvatab see temas süütunnet. Laps ei usalda enam enda ideid ning ettepanekute asemel hakkab pigem kuuletuma teiste laste soovidele ja ettepanekutele. (Leuska, 2011) Asenduskodus mängivad kasvatajad koos lastega erinevaid lauamänge. Kasvandikud planeerivad mängu ka iseendaga, näiteks nukuga mängides emaks olemine või arsti mäng koos sõbraga.

Südametunnistuse tähtsus suureneb varasemaga võrreldes ning üha rohkem on ka võimalusi kogeda süütunnet järjest mitmekesisemates tingimustes. Kui laps ei võta ümbruse norme südametunnistusena omaks, siis ta ei tunne ka süütunnet normide rikkumise pärast ning positiivne kohanemine keskkonnaga häirub. Samal ajal arenevad lapsel ka visadus ja iseseisvuspüüdlused. Täielik sõltuvus vanematest väheneb, sest tegevusvälja laiendavad lasteaed ja mängukaaslased. (Selg, 2005) Asenduskodus teadvustavad lastele ühiskonna norme kasvatajad ja teised töötajad, andes laste käitumisele hinnanguid, lähtudes enda kogemustest ja tõekspidamistest.

4) Kompetentsus versus alaväärsus, 6-12. aastat, kooliiga.

Eriksoni teooria kohaselt kuue aasta vanuselt kuni puberteedini areneb lapsel võime tunda uhkust enda saavutuste üle. Oluline on ettevõtmiste ja alustatud asjade lõpule viimine ning selle käigus enda saavutuste üle uhkust tunda. (Leuska, 2011)

Eriksoni arvates kujuneb inimese üldine suhtumine töösse koolieas.

Kui lapse võimed arenevad ja ta hakkab hindama oma panust, siis ta seob end ühtlasi sisemiselt oma saavutusvajadustega. Samuti iseseisva elu tunnuste omandamine toimub sel arenguperioodil kõige aktiivsemalt. (Selg, 2005)

Asenduskodu kasvandik õpib juhendamise teel õppekõrgis süüa tegema, tuba korrastama, riideid korras hoidma. Asenduskodudele kehtestatud seaduste tõttu on lastel puudusi oskustest, mis tagavad eduka toimetuleku iseseisvas elus. Selles astmes saab selgeks, kas laps tunneb end toimeka ja ettevõtlikuna või hoopis oskamatu ja kehvana. Lapsele on tähtis kaaslaste heakskiit. Erinemine võib tugevdada lapses kõrvalejätuse tunnet ning tekitada püsiva alaväärsustunde. Õppides sotsiaalseid oskusi eakaaslaste rühmas, kogeb laps ka uut moodi kiindumust ja õpib vastastikuseid inimsuhteid. Asenduskodu töötajad omavad kontakti laste koolide ja lasteaedadega ning vahetavad infot lapse arengu ja koolis toimuva kohta regulaarselt.

5) Identiteet versus negatiivne identiteet või rollisegadus, 13-18/25. aastat, noorukiiga.

Eriksoni järgi toimub sel ajal lapsest täiskasvanu saamine. Sel perioodil küpsevad *füüsilised ja psüühilised tegevused*. Noorukile on tähtis oma keha tunnustamine. Kasvab laste iseseisvus ning tekivad tulevikuvaated seoses perega, tööga, õppimisega jne. Siia perioodi jääb võimaluste otsimine enda ümber ning isiksuse väljakujunemine, seoses avastustega elus. Kui eneseotsinguid tagasi hoida, tekib lapsel segadus enda rolli üle siin maailmas ehk enda koha leidmisel elus. (Leuska, 2011)

Asenduskodus elavatele lastele annavad ettekujutuse täiskasvanu-täiskasvanu suhetest asutuse töötajate vahelised suhted, mida nad igapäevaselt kõrvalt näevad. Kasvatajad vestlevad noortega lähedussuhete teemadel. Samuti käivad erinevad spetsialistid rääkimas ja teadvustamas noori rasedusriskidest, kaitsevahenditest jms. Asenduskodu kasvandike identiteedi kujundab kasvataja. Nooruk võib kannatada ka identsusdifusiooni ehk rollihajumise või rollisegaduse all, mis ilmneb masenduse ja ahistustundena ning identsustunde kadumisena. Nooruk otsib oma mina, uurides oma piire negatiivse identiteedi kujundamise abil. Ka ahastus, masendus ja lootusetus kuuluvad identiteedi otsimise juurde. Oma identiteedi ebaselgus on noorukiea algupoolel loomulik arenguaste.

6) Lähedus ja distantseerumine versus isolatsioon, 18/25-35. aastat, varane täisiga.

Sellesse perioodi kuulub enamasti elukutse omandamine, tööle asumine ning püsiva paarisuhte ja perekonna rajamine. Lähedus põhineb võimel mõista teiste vajadusi ning tunnistada teiste nõrkusi.

Õpitakse tunnistama enda sõltuvust teisest nii mõneski olukorras. Teist inimest nähakse toena raskete otsuste tegemisel, tema abile võib loota. (Selg, 2005)

Noore täiskasvanuna tekivad ka lähedasemad suhted teistega. Hakkavad tekkima ka väljaspool perekonnaringi loodud suhted, mis jäävad kestma pikemaks ajaks. See õpetab noorele pühendumist teistele peale iseenda. Samuti teisest hoolivust. Intiimsuse vältimine ja kartus pühenduda teise inimese jaoks võib viia üksilduseni ja depressioonini. (Leuska, 2011) Asenduskodul on raskusi täieliku ettekujutuse loomisega mehe ja naise rollidest paarisuhtes, sest kollektiiv koosneb valdavalt samasoolistest isikutest.

Distantseerumine tähendab *oskust* mõnikord *üksi olla* ja seda nautida. See võib ilmnedas konkreetse üksindussoovina või ajutise eraldumisena teistest inimestest. Üksinda mõtiskledes leiab inimene endas jõudu, millega vastu minna tegelikkuse nõudmistele. (Selg, 2005)

Täisealiseks saades või hiljemalt päevases õppevormis õpingute lõpetamisel peab asenduskodu kasvandik suunduma iseseisvasse ellu. Erivajadusega noored ei saavuta puudest tulenevalt täieliku iseseisvust ning asuvad elama kogukonnateenusel. Viimasel teenusel pole samuti täiskasvanut kogu aeg läheduses, mis tähendab, et võimalikult palju tuleb ise hakkama saada. Laps iseseisvub ja ta saab loota ainult iseendale ja omandatud teadmistele, oskustele.

7) Loovus ja produktiivsus versus allakäik, 35-65. aastat, keskiga.

Produktiivsus ja loovus väljenduvad sellel eluperioodil peale pere ja laste eest hoolitsemise ka kõikides huvides ja tegevustes, mis on suunatud väljapoole. Loovus võib ilmnedas töös, vaba aja harrastustes ja ühiskonnaelus osalemises. See tähendab soovi juhtida ja kasvatada, mõjutada järgmise põlvkonna heaolu. Õnnestumiseks on tähtis, et lugupidamis- ja tunnustusvajadus saaksid piisavalt rahuldatud. (Selg, 2005)

Asenduskodu kasvandikul on puudu ettekujutusest perekonnamudelid, mistõttu võib tekkida raskusi enda teistele pühendamisel. Lähedussuhete puudumise tõttu lapsepõlves on asenduskodu kasvandikel raskusi sotsialiseerimisel uute inimestega (Turk, 2011). Samuti pole nad avatud muutustele igapäevaelus, sest asenduskodus elades on argipäevas rutiin.

8) Mina terviklikkus, integreeritus versus lootusetus ja meelekindlusetus. 65.a. ja enam, vanadus.

See viimane aste kestab elu lõpuni. *Terviklikkuse* kogemine tähendab muuhulgas seda, et oma elu võidakse tunnustada ühena paljudest võimalustest. See tähendab ka realistlikku suhtumist elusse ja surma. Terviklikkuse eelduseks võib pidada seda, et varasemad arenguastmed on sujunud üldjoontes soodsalt. Arengut juhtivate protsessidena toimivad *introspeksioon* (enesevaatlus) ja ümbritsevatelt saadav *sotsiaalne tugi*. Terviklikkuse saavutamiseks pühendub inimene oma eluetappide ja iseenda hindamisele. (Selg, 2005)

Eriksoni käsitus (1950-ndad) põhineb eriti esimeste etappide osas Freudi psühhoanalüütilisel teoorial. Eriksoni teooria rõhutab *sotsialiseerumist*: lapsest kasvab oma ümbruse seaduste, normide ja muude ootuste kohane ühiskonnaliige. Inimesele on elukaare eri osades suunatud eaga seotud ootused, näiteks pere loomine, õppima või tööle asumine. Inimeselt eeldatakse elu jooksul toimetulekut erinevate arenguülesannetega. Arenguülesanded määravad niinimetatud normaalse arengu. (Selg, 2005)

1.3 Erivajadus

Termin erivajadusega inimene viitab indiviidile, kellel on füüsiline või vaimne puue, mis tunduvalt piirab ühte või mitut peamist elutegevust. Peamised elutegevused on käimine, nägemine, kuulmine, rääkimine, hingamine, enese eest hoolitsemine, käeliste tegevuste sooritamine, õppimine ja töötamine (Erivajadusega laste...., 1999).

Erivajadused võivad olla puudelised või hälbelised (näiteks füüsiline invaliidsus või hüperaktiivsus), aga võivad avalduda hoopis erakordse vaimse suutlikkuse ja nõudlikkusena.

Erivajadustega laste hulka kuuluvad andekad lapsed seetõttu, et ka nemad vajavad arengupotentsiaalide realiseerimiseks kasvukeskkonna kohandamist, aga andekate laste teema ei seostu antud uurimusega.

Käesolevas uurimustöös käsitletavas asenduskodus elavatel lastel on diagnoositud vaimne alaareng ja ka teisi vaimse, füüsilise, emotsionaalse või sotsiaalse tervise ja arenguga seotud eripärasid. Peagi iseseisvasse ellu astuvad noored on vaimse alaarenguga.

Vaimne alaareng on inimese arengutase alla keskmise taseme piiri. Vaimse alaarenguga inimesel on raskusi õppimisel ning sotsiaalsel kohanemisel (Daniels, Ellen, 1999)

Rahvusvahelise haiguste klassifikatsiooni (2005) järgi enamus kerge vaimse alaarenguga (F70) isikud saavutavad täieliku sõltumatuse eneseteenindamisel (söömine, pesemine, riietumine, puhtuse pidamine), samuti praktilised ja koduse tegevuse oskused. Nende oskuste kujunemise tempo on tunduvalt aeglasem normist. Põhilised raskused ilmnevad tavaliselt koolihariduse omandamisel. Paljudel on probleemid enamasti lugemise, kirjutamisega ja loogilise mõtlemisega. Kerge vaimse alaarenguga isikute tõhusal abistamisel õppimises võib täheldada nende võimete tunduvat arengut ja puudulikkuse kompenseerimist. Enamus neist on potentsiaalselt võimelised praktiliseks tööks, nagu poolkvalifitseeritud või kvalifikatsioonita käsitsitöö. (Rahvusvaheline haiguste..., 2005).

Iga lapsevanem ei pruugi toime tulla erivajadusega lapse kasvatamisega. Põhjuseid võib olla mitmeid. Vanemal puudub piisav informatsioon toimetulekuks, abi, toetus ja motivatsioon. Toimetuleku raskuste tõttu suunatakse laps elama asenduskoduteenusse. Selleks pöördub lapsevanem kohaliku omavalitsusse. Nemad tegelevad lapse suunamisega asenduskoduteenusse. Lapse eest hakkavad hoolitsema kasvatajad. Inimesed, kes omavad vajalikku teavet, sest on omandanud vastava hariduse, et toime tulla teadlikult erivajadusega lapse iseseisvumiseks ettevalmistamisel.

1.4 Asenduskodu kui õpikeskkond

Me õpime iga päev midagi uut. Sellist mõtteviisi toetab Tom Senningeri poolt välja töötatud õppimistsooni meetod. Sotsiaalpedagoogikas, mida asenduskodus rakendatakse, aitab antud meetod illustreerida õpetlike situatsioonide loomist (Senninger, 2000).

Meetodi järgi tuleb millegi uue õppimiseks esiteks siseneda tundmatusse, mugavustsoonist väljapoole. Samas on oluline ka mugavustsooni olemasolu, kus laps tunneb ennast tuttavalt ja turvaliselt. Õppimise eesmärgiks on enda turvatsooni laiendamine tundmatuse arvelt läbi situatsioonide. (Senninger, 2000) Asenduskodus kasvavate erivajadusega laste jaoks on mugavustsoon kasvatajaga koos tegutsemine ja omandatud teadmised. Erivajadusest tulenevalt on neil raskusi muutustega toimetulekul, mis kaasneb mugavustsoonist väljumisel õppimise käigus. Seetõttu on oluline, et kasvatajad läbi juhendamise ja toetamise motiveeriks lapsi uusi tegevusi proovima, et laiendada laste mugavustsooni.

Kasvatajad peavad mõistma indiviidi eripära tsoonides, mis ühele on mugavustsoon võib teisele olla hirmutsoon. Oleneb kõik sellest, millistes tingimustes laps on üles kasvanud ning mida oma elu jooksul kogenud (Senninger, 2000).

Asenduskodus kasvavate erivajadustega noorte usaldus ühiskonna suhtes on mõjutatud lapsepõlve negatiivsetest kogemustest, mis toob kaasa tavapärasemast suurema kartuse tulevikus ees.

Seega ei tohi kedagi sundida minema õppimistsooni vaid laps peab ise selle otsuse tegema vastavalt enda tundele. Kutsumine ja vägisi tirimine on erinevad asjad. Uuele situatsioonile tuleks läheneda samm-haaval. (Senninger, 2000)

Vastavalt soovitud saavutusele saame jaotada õppimise kolme liiki:

- 1) **Eluharidus** tuleb igapäevastest tegevustest, mis on seotud töö, pere või vaba aja sisustamisega. Informaalne õpe pole eesmärgistatud ning ei lõppe tunnistuse saamisega. Seda õpet ei anna haridus- ja koolituskeskused. See õpe võib olla tahtlik, aga enamikul juhtudel mittetahtlik. Informaalse õppe tulemused ei ole enamasti õppija jaoks koheselt nähtavad. (Rediscovering the..., 2013)

Informaalse õppe abil saab laps teadlikumaks kuidas koristada, rahaga ümber käia, arveid maksta, süüa teha, suhelda ja käituda teiste inimestega.

Eluharidusel on oluline osa isiksuse kujunemisel. Suhetest täiskasvanuga võtab laps omaks teatud isikuomadusi, pidades neid enese jaoks kõige tõsemateks.

Asenduskodus elavatele lastele on eeskujuks töötajad. Aja jooksul kujunevad lastele iidolid ehk eeskujud töötajate hulgast, kellega on lähedased suhted. Suurem osa õppimisest, isiksuse kujunemisel, toimubki jäljendades ja matkides teise inimese tegevust ja käitumisviisi.

Informaalne õpe toimub juhendamise teel. Juhendamine tähendab, et täiskasvanu on lapsele piisavalt lähedal või nägemiskaugusel, et vajaduse korral kiiresti sekkuda (Lokko et al, 2011).

- 2) **Vabaharidus** on vabatahtlik ja ei lõppe tunnistuse saamisega. Õppimine toimub eesmärgipäraselt, eesmärk on ennast täiendada, arendada.

Õppetegevus on organiseeritud ja struktureeritud vastavalt eesmärgile. Õppetegevuse läbiviijad võivad olla professionaalsed koolitajad, vabatahtlikud või omaealised. (Rediscovering the..., 2013) Esmatähtis on lapse huvi konkreetse tegevuse vastu.

Asenduskodus elavatel lastel on võimalus osa võtta erinevatest huvialaringidest, külastada noortekeskusi. Seda kõike juhul kui tema puue seda võimaldab. Vaba aja tegevuste võimalusest teadvustavad lapsi kasvatajad ja tugiisikud. Kui lapsel on huvi näiteks joonistamise vastu ning tema areng seda võimaldab on kasvataja ülesanne anda lapsele pliiats ja paber.

- 3) **Kooliharidus** toimub haridus- või koolitusasutustes. Formaalne õppimine on eesmärgistatud. Eesmärgid seatakse enamasti väljastpoolt, õppimisprotsessi jälgitakse ja hinnatakse. Formaalne õpe lõpeb tunnistuse saamisega. (Rediscovering the..., 2013)

Erivajadusest tingituna ei õpi puuetega lapsed tavaõppekava alusel tegutsevates haridusasutustes vaid lihtsustatud õppekava alusel kutseõppe asutustes. Nad omandavad oskuse mille abil endale tulevikus elatist teenida. Samuti areneb lastel sotsiaalne oskus suhelda võõraste inimestega.

Uurimuses käsitletava asenduskodu kasvandikud vajavad kõrvalist abi. Kodutöodes aitab lapsi kasvataja või tugiisik. Asenduskodus elavaid lapsi- ja noori õpetavad ja juhendavad olmeliste oskuste omandamisel ning sotsiaalsete oskuste arendamisel kasvatajad või asutuse töötajad.

Kogu maine elu on üks pikk õppeprotsess. Erivajadustega inimestel esineb mitmeid õpiraskusi nende puude raskusastmest tulenevalt. Asenduskodus sirgub erivajadusega noor peab suutma rakendada õpitulemusi koheselt peale asenduskoduteenuselt lahkumist. Teisisõnu võimalus proovida ja praktiseerida on minimaalne. Iseseisvas elus saab ta loota üksnes iseendale - omandatud oskustele ja teadmistele.

1.5 Sotsiaalpedagoogiline lähenemine asenduskodu töös

Asenduskodus töötaval kasvatajal tuleb täita mitu erinevat rolli - ema, õpetaja ja nõustaja/usaldusisik. Ühiskonna silmis teevad asenduskodu kasvatajad sotsiaaltööd. Sotsiaaltöö on nii praktilikal põhinev kui ka akadeemiline teadusala, mis aitab kaasa sotsiaalsetele muutustele ja arengule, inimeste võimustumisele ja vabanemisele ning edendab sotsiaalset ühtekuuluvust. Sotsiaaltöös on tähtsal kohal sotsiaalne õiglus ja inimõigused, kollektiivne vastutus ja erinevuste austamine.

Toetudes sotsiaaltöö teooriatele, sotsiaal- ja inimteadustele ning pärimusteadmistele, ärgitab sotsiaaltöö inimesi ja struktuure ületama elus ettetulevaid raskusi ning suurendama heaolu (IFSW, 2014)

Sotsiaaltöös on põhjapaneva tähtsusega inimõiguste ja sotsiaalse õigluse põhimõtted. (IASSW 2000 viidanud Tamm, Tiko, 2014) Väärtustades inimõigusi ja sotsiaalse õigluse põhimõtteid, tuleks lähtuda asenduskodu igapäevatöös sotsiaalpedagoogikast, kuna selle põhiideeks on noorte integreerimine ühiskonda, sealjuures pannes rõhku nii ühiskonnas kehtivatele normidele kui ka üksikisiku erivajadustele. (Lorenz, 2008)

Enamikus Euroopa riikides lähtuvad asenduskodu töötajad igapäevatöös sotsiaalpedagoogika põhimõtetest. Praktika keskmeks on laps ise - tema eripära, vajadused ja ootused.

Sotsiaalpedagoogika on justkui kombinatsioon südame, mõistuse ja käte koostööst. Südamest tuleb kaastunne ja empaatiavõime. Selleks peab olema võime ennast pühendada teise inimese jaoks ning võime mõista, et alati ei ole lapse jaoks koheselt kerge kasvataja poolt tulevat hoolt vastu võtta. Teoreetiliste (mõistus) ja praktiliste (käed) teadmistega leitakse mitmekülgseid lahendusi sotsiaalsetele probleemidele, seotakse üheks teooria ja praktika. (Eichsteller, Holthoff, 2012)

Sotsiaalpedagoogilises töös on oluline saavutada, et inimene teeks sotsiaalpedagoogiliste eesmärkide seisukohalt õigeid valikuid, mis soodustavad ühiskonda integreerumist – mitte manipuleerides, vaid tugevdades inimeste subjektsust ja osalemist (Hämäläinen, 1999). Käesolevas uurimustöös eeldan sotsiaalpedagoogika rakendamist kasvatajalt.

Kasvataja, kes asendab ema, jagab lapsele hoolt, armastust ja tähelepanu. Kasvataja kui õpetaja, kelle ülesandeks on tagada laste edukas toimetulek iseseisvas elus. Samuti tuleb kasvatajal olla nõustaja ja usaldusisik, kes kuulab ära lapse mured ja küsimused ning oskab anda adekvaatseid vastuseid.

Nende rollide täitmisel lähtub kasvataja iseendast - kogemustest, omandatud teadmistest ning oskustest. Raamid Eesti asenduskodu töös seab eetikakoodeks ja kutsestandard.

Kutsestandardi järgi on kasvataja sotsiaalpedagoog, kelle töö eesmärk on isikute sotsiaalsete oskuste õpetamine, parendamine, erinevate sotsiaalsete ja toimetuleku probleemide ennetamine ning leevendamine, tegutsemisvõime ja toimetuleku toetamine nii individuaal- kui võrgustikutöös pedagoogiliste vahenditega. (Sotsiaalpedagoogi..., 2014). Eetikakoodeks kuulub kõikide sotsiaalala töötajate pädevusse kaasa arvatud sotsiaalpedagoogi ehk kasvataja töösse. Sotsiaalala töötaja eetikakoodeksi eesmärk on toetada sotsiaalala töötajaid nende igapäevases töös (Sotsiaalala töötaja..., 2014).

Sotsiaalpedagoog ehk kasvataja saab olla oma töös edukas, kui tema ja lapse vahel on usalduslik suhe.

Lapse usalduse võitmiseks pööratakse tähelepanu lapsega koos tegutsemisele. Põhiidee on läbi tegevuste lapse ja pedagoogi omavaheliste suhete ja lapse oskuste arendamine. Tegevus iseenesest ei olegi nii oluline kui on tegevuse arendav mõju lapsele. Läbi tegevuse antakse lapsele võimalus osaleda milleski, kus mõlemal poolel on võrdne võimalus ennast väljendada. Siinkohal on oluline valida tegevuseks miski, mis huvitab nii last kui pedagoogi – seega tuleks laps kaasata ka tegevuse valimisse, mitte ainult läbiviimisesse. Samas on kogu asja juures oluline tegevuse analüüs. Põhimõte seisneb selles, et lapsele näidata, et me kõik oleme võimelised midagi uut õppima ning tehes seda kellegagi koos, on asjal veel suurem väärtus. Tegevuse valiku omadus on võimaluste lõpmatus – tegevused, milles laps on osavam, tegevused, mida kumbki osapool ei ole varem kogunud. (The Common..., 2014)

1.6 Varasemad uurimused asenduskodus iseseisvuvate noorte ettevalmistusest

Asenduskodus elavate laste- ja noorte igapäevaelu ja toimetulekut iseseisvas elus on ka varasemalt uuritud, teostades intervjuusid asutuse töötajate ja/või kasvandikega.

Ida-Virumaa kuues asenduskodus (320 kasvandikku) läbi viidud uurimuse tulemusena selgus, et asenduskodulapsed pole rahul elukorraldusega, esineb raskusi toimetulekul ja lastel on hirm tuleviku ees (Kallavus, 2002).

Asenduskodu laste iseseisvaks eluks ettevalmistamise ning elu pärast iseseisvumist uurides selgus, asenduskodust lahkunud noorte toimetulek hilisemas elus pole üldiselt hea. Takistavate teguritena nähti nii seadusandlust, riikliku ideoloogiat, rahastamist kui ka riigi hoolekandesüsteemi. (Allik, Rebane, Viigimets, 2004)

Asenduskodu igapäevaelu uurimuse tulemusena selgus, et lapsekesksele hoolekandele üleminekul nähti põhilisi muutusi eelkõige välistes muutustes - maja renoveerimises ja asenduskoduperede väljaheitamises. (Kask, 2006)

Asenduskodus elavate noorte arvamuste uurimuse tulemusena, seoses iseseisvusega selgus, et enamik 15-24. aastaseid asenduskodu noori omavad töökogemust, väärtustavad haridust ning on paljude majapidamistöödega kokku puutunud. Samas on mitmetes iseseisvat elu puudutavates teadmistes ja oskustes noortel veel arenguruumi. (Turk, 2011)

Uurides asenduskodu noorte arvamusi iseseisvaks eluks valmisolekul selgus, et asenduskodu kogemusega erivajadusega noorte jaoks on märkimisväärselt oluline tugiisiku olemasolu. Tugiisik on neile lähedane inimene, kes neid toetab juhendab ja abistab.

Erivajadustega noortel on mitmeid hirme iseseisva elu ees, sealhulgas hirm üksi jäämise ees ning iseseisva eluga toimetulekuga. (Kruuts, 2012).

Asenduskodu järgsel perioodil nähakse noorte edukat toimetulekut iseseisvas elus eelkõige kogukonna teenusel. Maarja Küla näitel läbi viidud uurimuses kogukonnateenuse olulisusest selgus, et see arendab klientide iseseisvust, kaitseb neid turvalise keskkonna kaudu mitmete ohtude ja ärakasutamise eest, võimaldab õppida uusi oskusi ning säilitada varem omandatud.

Kogukonna teenus annab erivajadusega noorele võimaluse jätkata iseseisvumisprotsessi. (Paas, 2010)

1.7 Teenused erivajadusega inimestele, tugiisik, asenduskodu järgne elukoht

Antud uurimustöö keskendub asenduskodus elavate erivajadusega noorte iseseisvumisele, mistõttu on siinkohal oluline teha lühiülevaade erinevatest teenustest, mida riik neile pakub. Peale asenduskodust lahkumist on tähtis erivajadusega noorte jaoks sujuv üleminek asenduskodus pakutavalt toelt asenduskoduvälisele toele.

Seetõttu on oluline erinevate teenuste olemasolu ja nende kättesaadavus. Sujuvamat üleminekut toetab tugiisiku olemasolu asenduskodus elamise perioodil.

Tugiisik

Tugiisiku mõiste omab tänapäeva Eesti Vabariigi sotsiaalsüsteemis väga palju erinevaid tõlgendusi. Tugiisiku mõistet kasutan käesolevas uurimustöös lapse tugiisiku mõistes.

Lapse tugiisik abistab last arendavate tegevuste läbiviimisel, õpetab ja julgustab last igapäevaelus toime tulema, on vajadusel lapsele täiskasvanud saatjaks või abistab õppimisel, aitab vajadusel last suhtlemisel väljaspool kodu, õpetab last enda eest hoolitsema jms. Tugiisikuteenus on kohaliku omavalitsuse poolt korraldatav teenus (Tugiisik, 2012). Uurimuses käsitletavale asenduskodule pakutakse tugiisikuteenust projekti „Vanem Vend, Vanem Õde“ raames. Projekti eesmärk on luua sõprussuhe kahe inimese — lapse ja vabatahtliku vahel. „Vanem Vend, Vanem Õde“ programm sai alguse 1904. aastal Ameerikas. Eestis alustas programm tegevust 1997.a. (projekt „Vanem Vend, Vanem Õde“, 2013)

Teenused erivajadustega inimestele:

- 1) **Rehabilitatsiooniteenus** on isiku iseseisva toimetuleku, sotsiaalse integratsiooni ja töötamise või tööle asumise soodustamiseks osutatav teenus, mille raames: koostatakse isikule rehabilitatsiooniplaan kehtivusega kuus kuud kuni kolm aastat.

- 2) **Rehabilitatsiooniplaan** on isiku enda või tema seadusliku esindaja aktiivsel osalemisel koostatud kirjalik dokument. Selles antakse hinnang isiku tegevusvõimele, kõrvalabi, juhendamise või järelevalve vajadusele. Plaani koostamisel võetakse arvesse erinevate spetsialistide hinnangud paber kandjal ning lapse usaldusisik. Rehabilitatsiooniteenus on asenduskodus kasvavale erivajadusega lapsele ainus tugi peale asenduskoduteenuselt lahkumist. (Teenused)
- 3) **Toetatud elamise teenus** on isiku sotsiaalse toimetuleku ja integratsiooni toetamine temale eluruumi kasutusse andmise võimaluse loomise kaudu koos juhendamisega majapidamise ja igapäevaelu korraldamise eesmärgiga. (Teenused)

Asenduskoduteenusel elaval erivajadusega noor peab teenuse saamiseks olema võimalikult hea iseseisev toimetulek.

- 4) **Kogukonnas elamise teenuse** sisuks on inimese põhivajaduste rahuldamiseks ja arenguks soodsa peresarnase elukorralduse loomine (Teenused). Asenduskodus kasvavad erivajadusega noored asuvad elama peale asenduskoduteenuselt lahkumist kogukonna teenusele. Põhjuseks on asjaolu, et lapse erivajadusest tingituna ei saavuta ta täielikku iseseisvust ning vajab jätkuvalt kõrvalist abi igapäevaelus.

Võimalusi, kuhu erivajadustega noored, kes vajavad kõrvalist abi, saaksid elama asuda pärast asenduskoduteenuselt lahkumist on Eestis vähe ning olemasolevates kohtades on inimeste arv on piiratud. Asenduskodu järgse elukoha leidmine, erivajadusega noorele kuulub kohaliku omavalitsuse ülesannete hulka.

Eestis on võimalused asuda järelhooldusteenusele järgmistes kohtades:

- 1) **Maarja Küla** on 50-le intellektipuudega noorele arengu ja töövõimalusi pakkuv kodu. Maarja Külas on peahoone, kuus pereelamu tüüpi maja ja töökoda. (Maarja Küla) Eesmärgiks on noorte võimete, iseseisvuse ja potentsiaali võimalikult maksimaalne väljaarendamine.“ (Paas, 2010)
- 2) **Maarja Päikesekodu** on küla, kus on kodud raske, sügava ja liitpuudega täiskasvanud inimestele. Küla puudega elanike arv jääb ~ 50 inimese piiresse. Paremate töö- ja suhtlusoskustega külaelanikele otsitakse võimalusi töötada külast väljaspool. (Päikesekodu, 2011)

PROBLEEMIPÜSTITUS

Asenduskodu roll on kasvandiku arengus väga oluline ning seetõttu on tal väga palju vastutusrikkaid ülesandeid. Tähtsaimaks võib pidada võimaluste loomist täisväärtuslikuks lapsepõlveks, mida tavamõistes pakub lapsele perekond - näiteks usaldus, hoolivus ja teineteise toetamine - sest just need nähtused loovad üldistava aluse tulevase kodaniku maailmavaatele. Asenduskodus elavate erivajadusega laste- ja noorte perekonna moodustavad asutuse töötajad.

Sotsiaalhoolekande seaduse (Asenduskoduteenus) järgi võib laps elada asenduskodus kuni 18-aastaseks saamiseni, päevases õppevormis õpingute lõpetamiseni. Peale õpingute lõpetamist tuleb lapsel asenduskodust lahkuda. Seega on asenduskodus iseseisvumisperiod piiratud ning iseseisvus tuleb saavutada koheselt peale teenuselt lahkumist. Tulevikus pole noorel võimalust tagasi pöörduda abi ja toe saamiseks nagu perikesksel noorel.

Uurimused (näiteks Turk 2011, Kallavus 2002, Kask 2006, Kruuts 2012) näitavad, et erivajadustega noortel tekivad iseseisva eluga toimetulekul raskused. Need esinevad toimetulekul raha- ja asjaajamisega, suhetes teiste inimestega ning igapäevatoimetustes. Uurimustes on käsitletud asenduskodus elavaid lapsi ja noori.

Asenduskodule kehtestatud seaduste tõttu on asenduskodus kasvaval lapsel vähe võimalusi praktiseerida oskusi, mis on seotud rahaga, suhetega väljaspool asenduskodu, dokumendikäsitlust jne, mis toob aga kaasa toimetulekuraskusi erinevates iseseisva elu tunnustes tulevikus. Seega on just kui asenduskodu töötajatel kohustus pöörata suuremat tähelepanu nii olmele kui inimlikele suhetele. Oskamatus suhelda võõrastega põhjustab kartust võõrastelt abi küsida.

Asenduskodus elavate erivajadustega noorte iseseisvumisprotsessi uurimine annab teadmisi sellest, kuidas tagavad töötajad noorte eduka toimetuleku iseseisvas elus ning millest lähtutakse igapäevatoos. Seega on minu töö eesmärk uurida kuidas asenduskodus töötavad kasvatajad kirjeldavad endi arusaame erivajadustega noorte ettevalmistamisel iseseisvaks eluks.

Töö eesmärgist tulenevalt püstitasin järgmised uurimusküsimused:

- 1) Kuidas mõistavad kasvatajad laste ettevalmistamist toimetulekuks iseseisvas elus?
- 2) Asenduskodu argipäev. Mida teevad kasvatajad laste arendamiseks ja õpetamiseks?
- 3) Mis on kasvatajate arvates suurimad raskused puuetega laste iseseisvumisel?

Nende küsimuste alusel koostan intervjuu küsimused poolstruktureeritud intervjuuks asenduskodu kasvatajatega.

2. MEETODIKA

Uurimustöö empiirilist analüüsi koostas kvalitatiivse uurimismeetodi abil. Kvalitatiivset uurimismeetodit kasutatakse väiksema valimi hulga ja inimeste isikliku ning sotsiaalse kogemuse uurimise jaoks. (Laherand, 2008). Kvalitatiivne uurimismeetod sobib uurimise fookusega, kuna soovin uurida kasvatajate arusaame.

2.1 Andmekogumismeetod

Andmete kogumiseks kasutasin poolstruktureeritud intervjuud. Intervjuud kasutatakse, kui soovitakse saada põhjalikku teavet. Näiteks võib paluda seisukohti põhjendada. Vajaduse korral saab kasutada lisaküsimusi. Intervjuu suur eelis teiste andmekogumismeetodite ees on paindlikkus, võimalus andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida (Laherand, 2008). Intervjuu sobib väikest arvu inimeste uurimisel. Küsimused on avatud ning nõuavad pikki ja põhjalikke vastuseid. Kindlustab konfidentsiaalsuse ning eesmärk on nähtust mõista (Gillham 2004:11 viidanud Laherand, 2008) Intervjuu küsimused (vt Lisa) koostas järgides uurimusküsimusi. Intervjuude läbiviimise juures on oluline usaldussuhte loomine respondendiga. Eesmärgiks oli luua minu ja intervjuueeritava vahel avatud kontakt, vähendada ärevust. Pidasin õigeks mitte alustada suhteid puudutavate teemadega, kuna neil võivad olla emotsionaalsed vastused ning intervjuu alguses võib olla nendest avatult rääkimine raskendatud.

2.2 Uurimuses osalejad

Uurimuse raames intervjuerisin ühe asenduskodu nelja töötajat. Konfidentsiaalsuse tagamiseks on respondentide nimed käesolevas uurimustöös muudetud.

Intervjueritavateks olid vanemkasvataja ja kolm perekasvatajat. Vastajate valik tugines osaliselt säilinud suhetel ning seejärel vanemkasvataja soovitusel teiste töötajatega. Valiku tegemisel pidasin oluliseks vastajate tööstaaži selles asutuses. Perevanem Kaire on selles asutuses töötanud kümme aastat, perevanem Anni on töötanud üksteist aastat, perekasvataja Merle viis aastat. Kasvataja Lea on töötanud selles asutuses kõige lühemat aega, kaks aastat.

Esimese intervjuu läbiviimiseks võtsin ühendust perekasvatajaga. Leidsime mõlemale sobiva kohtumise aja. Pärast esimest intervjuud rääkisin vanemkasvatajale soovist kolme intervjuud veel teha. Sain temalt kolme kasvataja kontaktandmed. Peagi võtsin nendega ühendust ja leppisime kokku intervjuu ajad. Põhjalikuma teabe saamiseks viibisin asenduskodus kohapeal vähemalt tund enne intervjuu läbiviimist, et sulanduda keskkonda ning kasvatajates usaldust äratada. Kolm respondenti olid tuttavad juba varasemalt, kui sooritasin selles asenduskodus praktikat, ning seetõttu kontakti taastamine kujunes sujuvalt ja ilma komplikatsioonideta. Ühe intervjuus osalenud kasvatajaga oli kokkupuude esmakordne, seetõttu oli esialgu tunda vähem avatust ja julgust küsimustele vastata. Intervjuud on transkribeeritud ning nende alusel on välja töötatud kategooriad ning teostatud analüüs.

2.3 Analüüsimeetod

Transkriptsioone analüüsisin suunatud sisuanalüüsi järgi.

Suunatud sisuanalüüsi eesmärk on kinnitada või edasi arendada mingit teoreetilist raamistikku või teooriat. Olemasolev teooria või senised uurimused hõlbustavad uurimisküsimuse fokuseerimist. (Laherand, 2008, 292) Intervjuude transkriptsioonide alusel leidsin tekstidest uurimusküsimustele vastavaid tähendusüksusi.

Koondasin nad suuremateks kategooriateks, nendele panin pealkirjad. Sellise andmetöötuse tulemusena tekkis kategooriate süsteem, mille alusel analüüsisin kasvatajate arusaamu kasvandike iseseisvaks eluks ettevalmistamise osas.

2.4 Uurimuse eetiline aspekt

Käesolevas uurimistöös järgin olulisi eetikareegleid: konfidentsiaalsus, isikuandmete kaitse, respondendi vaba tahe avaldatavate andmete suhtes. Konfidentsiaalsuse tagamiseks käesolevas uurimustöös asenduskodu nime ei kasutata. Respondentide nimed on samuti muudetud. Uurimuse raames intervjuueerisin nelja erineva tööstaažiga asenduskodu töötajat. Enne intervjuu alustamist andsin konfidentsiaalsusvande. Samuti küsisin vastajate nõusolekut küsimustele vastamise ja salvestamise kohta.

Antud bakalaureusetöö teema on oluline ja minu arvates ka aktuaalne, kuna varasemad uurimused näitavad, et asenduskodu kasvandikel esineb raskusi iseseisva eluga toimetulekul.

Kasvatajad täidavad asenduskodus lapsevanema rolli, kelle ülesandeks on tagada laste edukas areng ettevalmistamisel iseseisvaks eluks, aga neil ei pruugi selleks alati olla vajalikke oskusi. Igapäevatöös lähtuvad nad eelkõige isiklikest kogemustest. Seetõttu on asenduskodu kasvandike eluks ettevalmistus ebaühtlane. Kasvatajate arusaamade väljaselgitamine erivajadustega noorte ettevalmistamisest iseseisvaks eluks aitab leida vajakajäämised kasvatajate ettevalmistuses selleks tööks.

Autorina püüdsin olla uurimustööd kirjutades võimalikult objektiivne. Isikliku kogemuste põhjal pean oluliseks kollektiivisest koostööd, et tagada kasvandikele võimalikult stabiilne kasvukeskkond. Koostöö eeldab võimalikult sarnaseid töömeetodeid ja ühtseid eesmärke laste arendamisel ja kasvatamisel.

3. ANALÜÜS JA ARUTELU

Analüüs on üles ehitatud vastavalt intervjuu teemadele.

1. Kuidas mõistate laste ettevalmistamist toimetulekuks iseseisvas elus?

Peamise teemana tõusis esile eneseteenindamine. Esimese küsimustegrupi vastuste põhjal saab öelda, et primaarsed oskused iseseisvaks eluks erivajadustega laste puhul on kasvatajate hinnangul toimetulekuoskused: enese ja oma ümbruse eest hoolitsemine.

Kaire: „No toimetulek iseseisvas elus tähendab siis seda, et kas ta suudab siis planeerida ja majandada, kuidas ta rahaga toime tuleb. Kõige rohkem kuidas endaga toime tulla ja kuidas siis ühiskonnas toime tulla.“

Uurimuses osalenud respondendid peavad oluliseks toimetulekuoskuste arendamist varasest lapsepõlvest peale ja sealjuures rõhutavad kasvataja järjekindlust.

Lea: „Eks ikka mudilasest peale - oma perekonnas.“

Merle: „Kasvataja peab olema enda tegevustes järjekindel!“

Kasvatajate tegevuses toimetulekuoskuste õpetamisel on vastanute sõnul oluline eeskuju ning oskus edasi anda isiklikku kogemust. Töötaja oluliseks isikuomaduseks peetakse oskust erivajadusega noort motiveerida, iseseisva elu oskuste omandamisel.

Perekeskse lapse eeskujuks on vanemad, kelle tõekspidamisi, arusaame ja maailmavaateid laps arenedes omaks võtab ja selle järgi enda minapilti kujundab. Asenduskodus elava lapse eeskujud on kasvatajad ja tugiisikud. Mida suurem on usaldus täiskasvanu ja lapse vahel seda lihtsam on anda edasi enda kogemusi, sest laps on avatud mugavustsooni laiendamisele ehk õppimisele. Eeskuju olles aktsepteerib kasvandik täiskasvanu sõnu ning tema motiveerimine töötaja poolt on samuti edukam.

Anni: „Ega üldiselt on see nii, et kui palju need töötajad ise, mis nad on ise elus kogenud ja kui palju nad oskavad seda siia jagada. Ja kui palju nad tahavad seda jagada ja suudavad, kui palju noor seda aktsepteerib, lähtub. Algab ka sellest, et kas noor ka aktsepteerib just selle inimese, kes räägib temaga, nendest iseseisva elu saavutustest, et kas ta aktsepteerib.“

Tugiisikute ja kasvandike vahelisest usalduslikust suhtest tuleneb ka laste- ja noorte üks suurimaid hirme. Nimelt esineb asenduskodude töötajate vahetust. Sellega kaasneb tugiisikute vahetus laste kõrval. Viimast elavad lapsed väga raskelt üle. Eriksoni teooria järgi esimesel arenguperioodil, 0-1,5. eluaastal, kujunevad välja usaldussuhted ja väga paljud kasvandikud on just sel perioodil kogenud hüljatust. See jätab jälje ka edaspidistesse suhetesse:

***Anni:** „Kui sa oled juba sünnist hüljatud, sul on juba see kartus, et sind jäetakse maha ja sa võtadki seda asja nii ja kui sind jätavad veel inimesed, kellest sa hoolisid vähegi, mis sest et võib olla sa tegid talle mäkra ka.*

Tähtsal kohal on oskus oma aega, sealhulgas rahaasju planeerida. Kasvatajate sõnul on laste kontakt rahaga kesine, sest nad ei näe, kuidas see raha tuleb, samuti ei näe kasvandikud arvete maksmist. Aja planeerimist õpib laps päevakava abil. Viimane tagab rutiini milles teeb laps ära argipäevatoimetused ja teab, et pärast seda on vaba aeg ehk võimalus tegeleda muude huvitegevustega.

***Kaire:** „Ja see aeg üks ole, et ma ei saa praegu teiega mängida üks ole, et te peate praegu ise mängima, sest mina pean söögi tegema ruttu. Siin sama, et teeme ruttu ära, paneme klotsid kokku ja läheme õue.“*

Oluline on ka suhtlemisoskus. Kasvatajad näevad ennast selles protsessis olulisel kohal olevat, sest nendel on osa lapse igapäevatoimingutes ja iseseisvuseks ettevalmistamine toimub rääkimise ning juhendamise teel. Nad selgitavad kuidas on korrektne käituda, mis on viisakus ja eeskujulik käitumine. Suhtlemisoskuse arendamine on kasvatajate sõnul igapäevatöö. Oluline osa on laste sotsialiseerimisel. See tähendab, et võimalikult palju otsitakse kontakte väljaspool asenduskodu.

***Anni:** „Absoluutselt 100%. Väga hea koostöö on meil noorsoopolitseiga, meil on väga hea koostöö Tartu Laste Tugikeskusega.“*

2. Milline on asenduskodu argipäev? Mida tehakse laste arendamiseks ja õpetamiseks?

Teine teema käsitleb tegevusi, mille kaudu kasvatajad arendavad erivajadustega noorte igapäevaoskusi.

Eraldi kategooriana käsitlen söögi tegemist, samuti argipäevarutiini: igapäevategevused, vaba aeg, igapäevane suhtlemine. Peamised teemavaldkonnad, mille kaudu kasvatajad lastele toimetulekuoskusi arendavad, kujunesid vastuste põhjal järgmiselt: kellegi või millegi eest hoolitsemine, pesemine, aiatööd, suhete püsivus pärast asenduskodust lahkumist, koristamine, aeg iseendale jne.

Igapäevategemistest üks olulisemaid on söögivalmistamine. Kuna sellest oli läbiviidud nelja intervjuu käigus pikemalt juttu, siis käsitlen antud teemat eraldi.

Vastustest lähtub, et toiduvalmistamine ei ole kasvatajate arvates eakohane väikelastele köögis valitsevate ohtude tõttu. Neil on mitmeid hirme seoses köögis toimuvaga, samas kaasavad nad väiksemaid passiivselt.

Kaire: *“Meil on väiksed nad, veel ei saa. Väiksemad toovad köögiuksele nukunurga diivani ja istuvad seal ning vaatavad, et lähemale ei või lubada, kõrvetavad ära.”*

Asenduskodus, kus on toimunud üleminek rühmasüsteemilt peresüsteemile ning ühisköögi asemel on loodud väikesed nõ pereköögid, oluline ja vajalik muutus iseseisvumiseks ettevalmistamiseks. Kasvatajad selgitavad selle muutuse vajalikkust järgnevalt:

Kaire: *“Igasugused erinevad toidud, et kui oli selline üldine köök oli ka maitseelamusi vähem kui praegu. Püüame pakkuda ikka võimalikult vaheldusrikast toitu”*

Toit ja õhtusöök on üks väga oluline peret liitev võimalus ja sotsiaalpedagoogika kontekstis on toidu ühine valmistamine ja lastele jõukohaste ülesannete andmine oluliste iseseisvumisoskuste arendamise allikas. Respondentide vastustest on näha, et söögitegemine on igapäevaelu lahutamatu osa. Väiksemaid kaasatakse rohkem vaatlejatena, olenevalt töötajast.

Anni: *„Kolmene on mul tainast sõtkunud, üks poiss võikski jääda kartuleid koorima.“*

Kaire: *„Me ei saa ikka neid väiksemaid pliidi juurde lasta, kõrvetavad ära.“*

Suuremad tulevad kergemate tegevustega iseseisvalt edukalt toime.

Anni: *„Kui tuleb koolist ja ütleb, et kõht on ikka väga tühi, siis teeb endale ise kuuma juustusaia.“*

Oluline on, et vastajad on välja toonud toiduvalmistamise emotsionaalse, tundekasvatuse poole. Seeläbi saavad lapsed tunda ühtekuuluvuse tunnet ja tunda rõõmu koostegemisest.

Anni: „*Me naudime laupäeva hommikuid, me saame ise süüa teha.*“

Igapäevategevuste kirjeldamise juures ilmnes vastustest lisaks veel mitu suuremat valdkonda:

Vastanud on rõhutanud päevakava ja argiste toimetuste teostamise olulisust, sest see loob lastele rutiini milles erivajadusega noored end turvaliselt tunnevad. Päevakava abil toimitakse argipäevas, mis annab võimaluse koos toimetada ning kingib kasvandikele kodutunde.

Merle: „*Eks ikka, päevakava on ja, teavad millal on ja kuidas koolist tullakse ja kuidas riideid vahetatakse ja millal kodutöid tehakse, koolitöid tähendab tehakse.*“

Samuti näevad kasvatajad uues peresüsteemis võimalust luua tavapärasele perele väga sarnane mudel:

Anni: „*Nüüd hiljuti said meil need peremajad valmis ja lapsed nautisid maja, ei tahtnudki kuhugi välja minna või midagi. Kõik see kodune tegevus ongi neile uus ja põnev.*“

Kasvatajad on pereema rollis samadel alustel, nagu oma koduski, seega tuginetakse peamiselt iseenda tõekspidamistele ja kogemustele. Kuigi on tegemist alles lapsekingades oleva peresüsteemiga, uurimuses käsitletavas asutuses, on töötajate ametijuhendites jagatud peresüsteemile omased tööülesanded.

Merle: „*Ametijuhendeid järgitakse ikka ja meil on rühmas ikka mingisugune kord, reeglid. Korraldus, mis nagu päevajooksul tuleb ära teha.*“

Sotsiaalpedagoogika osa, ametijuhendites ja asutuse korralduslikus pooles, rõhutab vastustest nähtuv soov lastega suhelda:

Anni: „*Laupäev on sauna päev, mis on kõige lähedam päev. Töötajatega „kaklemegi“, kes saab siis tööl olla, sest see on niivõrd tore, sa õhtul tuled, oled noortega kusagil 12ni.*“

Vanasti oli see, et sa häirisid teisi, aga nüüd oleme vahest poole neljani hommikul lihtsalt rääkinud ja siis avastad mis kell on, et õu noored kas magama ei peaks minema.“

Uutes peremajades, kus lastel on rohkem võimalusi ühest küljest privaatsuseks ning teisest küljest otsene vajadus teha midagi, on kodused ühistegevused päevas kesksel kohal.

Igapäevategevuste all saab alateemadena välja tuua veel mitu olulist tegevust:

Asenduskodu igapäevategevused on võimalikult identsed tavapere argipäeva toimetustega. Kui koduses keskkonnas on lapse juhendajad tema vanemad siis asenduskodus lasub see kohustus lapse tugiisikul. Tema tegeleb kõigega, mis tagab lapse heaolu ja võimete kohase iseseisvumise. Pere kasvatajal pole võimalik individuaalselt tegeleda kõigi lastega tööpäeva jooksul. Isiklikes küsimustes saab laps pöörduda tugiisiku poole, kellega tal on usalduslik suhe. Tugiisiku rolli aitab ka täiendada projekt „Vanem Vend, Vanem Õde“, mille raames käivad vabatahtlikud lastega tegelemas, suhtlemas. Viivad lapsi- ja noori erinevatele üritustele, mis omakorda annab hea praktiseerimise võimaluse suhtlemisoskuse arendamisel.

Kasvatajate tegevused on täpsemalt eesmärgistatud selleks, et asendushoolduse perioodi lõpuks oleks tagatud edukalt noore valmisolek iseseisvaks eluks.

Tavapärasemast primaarsemaks oskuseks peavad kasvatajad aga laste sotsiaalsete oskuste arendamist, sest hea oskus suhelda teiste inimestega ja toime tulla uute situatsioonidega annab hea aluse edukaks iseseisvumiseks.

***Anni:** „Ega see on, jah suhtlemine on väga tähtis, kui see on ka juba olemas, siis ta tuleb iseseisvas elus väga hästi toime.“*

Hea suhtlemisoskus tagab positiivsed suhted ja tihti on see ka aluseks suhete säilitamisel asenduskodust lahkunutega. Kasvatajate sõnul toimub see ikkagi eelkõige teenuselt lahkunute initsiatiivil.

***Merle:** „Kui nad käivad siin külas, ja siis me loomulikult suhtleme ja küsime kuidas läheb“*

Vastustest ilmneb kasvatajate suhteline ükskõiksus lahkunud kasvandike käekäigu kohta. Kui lapsed ise ei tule, siis nemad ka ei lähe.

Vastustest selgub, et asenduskodus elamise perioodil on kasvandikel kesine kokkupuude erinevate rollidega. Näiteks koosneb asutuse kollektiiv suuremalt jaolt naisterahvastest. Seega on suhtlemine meesterahvaga kasvandikele võõras.

Kaire: „Isa meil ei ole. Ja meil ei ole ka ema nimetust.

Asutuses on siiski erandeid, bussijuht ja asendusteenistuse kaudu asenduskodusse tööle sattuvad noormehed. Kasvatajate sõnul on kokkupuude liiga harvaesinev, et mõjutada lapse isiksuse kujunemist. Seetõttu väiksemad lapsed ei tee vahet meeste ja naiste isiksuse erinevusel ja ka ei karda võõrastega suhelda.

Kaire: „Kui kodulaps kardab, et keegi võõras onu tuleb, siis meie omad ei karda. (väiksemad)“

Asenduskodus on igaüks enda eest väljas, mis tähendab, et neil on kesine oskus kellegi või veel enam millegi eest hoolitseda. Suuremaid lapsi saab kasvatajate sõnul suunata, et hoiaks väiksematel silma peal, kuid lemmiklooma võimalust asenduskodu ei paku.

Merle: „Suuremad väiksemate eest ka jaa. Ühel kasvatajal koerakutsikas ja lastele väga meeldis.“

Seoses äsja valminud peremajadega ja peresüsteemile üleminekuga on igapäevategevustesse lisandunud kasvatajate sõnul aiatööd, pesemine ja koristamine. Peremaja korrashoid kuulub selle peremaja elanikke kohustuste hulka.

Anni: “Nüüd on naised toas, mehed väljas.“

Koristamise käigus kaasatakse lapsi tegevustesse. Kui varasemalt, rühmasüsteemi ajal, ei tohtinud lapsed osaleda koristamisel milles kasutati erinevaid kemikaale või seadmeid, siis nüüd peresüsteemis saavad lapsed ise põrandaid pesta, vaipu kloppida, aidata kasvatajal pesu pesumasinasse panna.

Lastel on omad toad, mis annab neile võimaluse olla omaette. Lastel on harjumus varasema rühmasüsteemi tõttu olla seltskonnas ning seetõttu kardavad nad ka üksindust, kuna see on nende jaoks uudne olukord.

Lea: „Kui tahab olla siis nad lähevad oma tuppa, nüüd on ju oma toad, ei taha tavaliselt omaette olla.“

Murepunktiks peavad kasvatajad laste kontakti väljaspool asenduskodu territooriumil toimuvaga. Lapsed käivad erinevates koolides ja lasteaedades. Mõningaid koolilapsi viib buss ja tublimad käivad juba iseseisvalt.

Kaire: „Esimene aasta saadame, et näha kuidas tulevad toime ja kui saab hakkama läheb üksi.“

Varasest east hakatakse lapsi kaasa võtma poodi, et nad näeksid, mismoodi tuleb rahaga ümber käia.

Merle: „Käivad ise küpsiseid ja teed ostmas.“

Lea: „Väiksematega käime maiustusi ostmas, mõned koguvad, siis läheb raha tugiisiku kätte“

Ainult üks vastanutest tõstis esile tööturu osatähtsust iseseisvas elus. Nimelt on just respondendi peamiseks töö eesmärgiks noortele suhtlemisoskuse arendamise kõrvalt arendada ka oskust osaleda tööturul ja õpetada viise kuidas seal hakkama saada.

Tööturul osalemine annab kasvandikele võimaluse teenida oma raha ja iseseisvas elus hüvede eest tasuda.

Anni: „Minu eesmärk on tööturule suunata, nüüd otsin suveks talle tööd. Üks laps töötab mul Tallinnas, restoranis. Tema sai sinna läbi Laste Liidu organisatsiooni, kui käisime seal koolitusel.“

3. Mis on Teie arvates suurimad raskused puuetega noorte iseseisvumisel?

Antud uurimusküsimuse eesmärk oli mõista kuidas kasvatajad hindavad erivajadusega noore valmisolekut iseseisvaks eluks ja samuti ka toimetulekut. Kas ja kui palju tehakse eeltööd erinevate teenuste ja toetuse osas tulevikus, mis aitaks kaasa edukale iseseisvumisprotsessi jätkule ka pärast asenduskodust lahkumist. Arutlesin respondentidega ka erivajaduse rolli üle iseseisvumise juures.

Intervjuu lõpetuseks küsisin kasvatajate arvamust ja ettepanekuid selleks, et asenduskodus kasvava erivajadusega noore iseseisvumine oleks edukas.

Arvamuses erivajadusega noorte valmisolekule, toimetulekule iseseisvas elus leidsid vastanud ühise seisukoha - see on nõrk.

Lea: „Valmisolek on väga nõrk, toimetulek jääb nõrgaks.“

Nõrkused on teisisõnu puudused kasvatajate igapäeva tegevuses, mida loodetakse parandada seoses peresüsteemile üleminekuga. Nõrkustest tulenevalt on lastel tuleviku ees ka teatud hirmud.

Kaire: „Tuhat küsimust, et kuidas ma seda ja toda ikkagi teen!“

Kasvatajad samas usuvad ja loodavad, et neil on nüüd rohkem aega ja võimalusi laste paremaks ettevalmistamiseks iseseisvaks eluks.

Merle: „Enam ei tee mitte midagi niimoodi ära nagu rühmasüsteemi ajal.“

Igapäevatöös on nad olnud järjekindlad ja juhendanud lapsi. Peresüsteem annab kasvatajate arvates paremad võimalused laste kaasamisel, kuna nüüd peavad noored ise väga palju toimetama, et enda heaolu tagada.

Lea: „Ikka ja jälle kordama ja kordama.“

Anni: „Kaasamine igapäevategevustesse sama, ega nad väga ei taha teha.“

Kui respondentidelt küsida, mida nad saaksid veel paremini teha enda igapäevatöös või mida oleks veel vaja, et asenduskodus elavate erivajadustega noorte iseseisvumine oleks edukas vastati järgmiselt:

Merle: „Erineva vanusega lapsed peres – suuremad väiksematele eeskujuks.“

Anni: „Suuremad rahasummad.“

Vastustes selgub, et kasvatajate arusaamade kohaselt on täielikumaks iseseisvumiseks puudusi pigem olmelise poole pealt. Sotsiaalsed oskused ja omadused on justkui teisejärgulised.

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Asenduskodu nagu nimigi ütleb, peab asendama lapsele kodu ja pakkuma seda, mida perekond - usaldust, hoolivust ja üksteise toetamist. Asenduskodu tegevus on suunatud selleks, et lapsed oleksid võimelised toime tulema iseseisva eluga peale asenduskodust lahkumist.

Minu bakalaureusetöö eesmärk on uurida kuidas asenduskodus töötavad kasvatajad kirjeldavad endi arusaame erivajadustega noorte ettevalmistamisel iseseisvaks eluks.

Kirjeldustele tuginedes sain vastused koostatud uurimusküsimustele:

1) Kuidas mõistate laste ettevalmistamist toimetulekuks iseseisvas elus?

Ettevalmistust iseseisvaks eluks mõistavad kasvatajad kohati erinevalt. Kõik sõltub sellest, kes mida tähtsaks peab. Kaks vastanut pidasid oluliseks lapse oskust iseendaga toime tulla. Üks vastanutest toonitas omakorda igapäevaoskusi - söögitegemisoskust ja koristamisoskust. Neljast respondentist üks tõi välja sotsiaalsete oskuste olulisuse ja ka tööturu teema iseseisvuseks ettevalmistamise juures. Ühtemoodi pidasid vastajad vajalikuks tugiisiku olemasolu ettevalmistamise juures, sest tugiisik tegeleb lapsega individuaalselt.

2) Milline on asenduskodu argipäev? Mida tehakse laste arendamiseks ja õpetamiseks?

Kasvatajate vastustest selgub, et erivajadustega noorte ettevalmistumine iseseisvaks eluks toimub asenduskodus rääkimise, suunamise, juhendamise ja selgitamise teel. Kasvatajad rõhutavad, et nad ei tee laste eest toimetusi ära, vaid näitavad, kuidas teha. Peresüsteem võimaldab õppida igapäevaoskusi - söögitegemist ja koristamist. Kasvatajate hinnangul annavad need olulise aluse iseseisvumisprotsessile. Samas tõdevad vastajad, et kasvandikud saavad vähe kogemusi rahaga ümberkäimisel, kuna asenduskodu maksude ja sissetulekute süsteem erineb tavaperekonna omast. Asutuses on ka töötajaid, kes endiselt ei kaasa lapsi argipäevategevustesse, sest nad kardavad, et laps võib end kahjustada. Probleemiks peavad kasvatajad ka seda, et asenduskodus ei ole nõ isakuju, st kokkupuude meesterahvastega on vähene, kuna kasvatajad on valdavalt naisterahvad.

Kesiseks jääb asenduskodus ka oskus kellegi teise eest hoolitseda. Lemmikloomi perekodudes ei ole, kuigi vastanud toovad välja, et see meeldiks lastele. Hea võimalus sotsiaalseid oskusi arendada on süsteem, kus asenduskodu pere koosneb erinevas vanuses kasvandikest. Sel juhul saavad suuremad väiksemate eest hoolitseda ja neid aidata.

Kasvatajate senine praktika ei ole tinginud soovi või vajadust hoida kasvandikega kontakti pärast asenduskodust lahkumist. See toimub vaid kasvandike endi initsiatiivil. Loodetavasti perekodu süsteem tihendab omavahelist kontakti selliselt, et kasvandikel on nõ kodu tugi kontaktide näol oma asenduskoduga ka pärast täisealiseks saamist olemas.

Väga oluliseks peavad kõik vastanud suhtlemist kasvandikega, mitte ainult selgitamist ja juhendamist, vaid ka lihtsalt lastega rääkimist, arutlemist. Samuti peavad kõik vastajad oluliseks isiklikku eeskujut.

3) Mis on teie arvates suurimad raskused puuetega noorte iseseisvumisel?

Intervjuus osalenud peavad iseseisvumise juures kõige keerulisemaks kahte asjaolu: puudub sotsiaalne võrgustik ja motiveerimissüsteem - kasvandikud tüdinevad kiiresti ning annavad kergesti alla. Erivajadusega noortel on probleeme töö otsimisega, asjaajamisega, rahaga toimetulekul ja arvete maksmisel. Põhjuseks on vähene praktika, kuna rühmasüsteemis puudus vajadus selliste toimetuste järele. Noored, kes hakkavad iseseisvuma, ei ole teadlikud erinevatest toetustest ja võimalustest peale asendushoolduselt lahkumist. Kasvatajad rõhutavad, et nüüd on peresüsteemis oluline, et lastel ja noortel lastakse võimalikult palju ise ära teha ja mitte tugineda üksnes täiskasvanu abile.

Vastanud ei pea senist noorte ettevalmistust iseseisvaks eluks piisavaks, küll aga usuvad nad, et uus peresüsteem parandab olukorda. Suurimaks puudujäägiks peavad kasvatajad pigem olmelisi probleeme. Sotsiaalsete oskuste arendamine jäi vastustes tahaplaanile.

Uurimusküsimuste vastustele tuginedes saan kinnitada, et ettevalmistus erivajadustega noorte iseseisvaks eluks tugineb eelkõige kasvatajate isiklikele tõekspidamistele. Nii palju kui on erinevaid inimesi on ka erinevaid arusaamu. Kuna uurimistöös on tegemist erivajadustega kasvandikega, siis on kesksel kohal toimetulekuoskused. Samas on iseseisvumiseks sotsiaalsed oskused sama mõõdapääsamatud kui enese ja oma ümbruse eest hoolitsemine.

Vastloodud peresüsteem loodetavasti parandab olukorda ja võimaldab enam omandada suhtlemisoskusi, anda võimalusi siseneda edukalt tööturule. Ideaalis jääb asenduskodu täiskasvanud endisele kasvandikule emotsionaalseks toeks ka pärast asenduskodust lahkumist.

Intervjuusid läbi viies sain ka ühe ettepaneku osaliseks, mille siinkohal edastan:

kui küsisin kasvatajate tegevuse kohta ettevalmistamisel iseseisvaks eluks ütles üks respondent:

***Anni:** „Tule viie aasta pärast uuesti ja küsi mis ma teinud olen, siis ma oskan öelda. Hetkel on see süsteem kõik algusjärgus.“*

Asenduskodus elavate, erivajadustega noorte ettevalmistust iseseisvaks eluks on tõesti lihtsam teostada peresüsteemis. Iga peremaja on isemajandamisel nagu kodudki, kuid ainuüksi sellele lootma jääda ei saa. Oskus koristada ja süüa teha on oluline, aga ei tohiks kõrvale jätta inimeseks olemise oskust. Viimane tähendab suhtlemisoskust erinevate inimestega, asutustega, eakaaslastega ja kontakti eluliste situatsioonidega. Täiskasvanuks saamise protsessis on suure tähtsusega ka lähedusvajadus, mis on kodu- ja turvatunde loomise aluseks. Käesoleva uurimistöö põhjal saab öelda, et kasvatajate silmis on sotsiaalsete oskuste käsitlemine ja õpetamine teisejärguline ning tugineb eelkõige kasvataja subjektiivsetest oskustest ja valikutest. Paremate tulemuste saamiseks on vajalik ühest küljest peresüsteemis vastavad muutused sisse viia: luua võimalus vastutada raha eest, teha sisseoste, planeerida eelarvet ning suhelda vajalike ametiasutustega. Näiteks pangad või sotsiaalsüsteemid. Tulenevalt kasvandike erivajadustest on oluline iseseisvaks eluks omandada ka oskus leida vajadusel abi, mitte jääda oma muredega üksi ja abituks.

Uurimistulemuse positiivne aspekt on kahtlemata kasvatajate entusiasm - uus süsteem on vastajate hinnangul palju paremaid võimalusi loov ning lootus parematele tulemustele iseseisvaks eluks ettevalmistumises on suur.

KASUTATUD KIRJANDUS

Arula, Terje (2011). Peenmootorika. *Lapse psühhomotoorne areng esimesel elupoolaastal*.
http://www.nooruse.ee/e-ope/opiobjektid/lpa1pa/kesksed_misted.html (18.12.2013)

Asenduskodu (2012). Vanemliku hoolitsuseta lapsed. *Sotsiaalministeerium*.
<http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/vanemliku-hoolitsuseta-lapsed/asenduskodu.html>
(08.05.2013)

Asenduskoduteenus. RT I 2006, 55, 405 § 152. *Riigi Teataja*.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/12758722> (25.08.2013)

Eesti Vabariigi laste- ja perepoliitika kontseptsioon (2004). *Child Centre*.
<http://www.childcentre.info/13567/> (10.05.2013)

Eichsteller, Gabriel; Holthoff, Sylvia (2012). The Art of Being a Social Pedagogue: Developing Cultural Change in Children's Homes in Essex. *ThemPra Social Pedagogy*.

Einon, Dorothy (2001). Beebi esimesed refleksid. *Meie terve laps. Õnnelik, terve ja enesekindel laps*, 66.

Ellen, R. Daniels; Kay, Stafford (1999). Erivajadustega laste kaasamine.

Eluasemeteenused. RT I 1995, 21, 323. § 14. *Riigi Teataja*.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/12854001> (05.09.2013)

Erikson, Erik (2011). Erikson's Stages of Psychosocial Development. *AllPsych ONLINE*.
http://allpsych.com/psychology101/social_development.html (10.02.2014)

Ezzy, Douglas (2002). Qualitative Analysis: Practice and Innovation. Allen & Unwin. Crows Nest.

Hansson, Leeni (2006). Perekond kui lapse kasvukeskkond. *Perekond ja uued sotsiaalsed riskid*. Tallinn. 29-49.

Harding, Hattie Hover (1903). Social Needs of Children. *Internet archive*.
<https://archive.org/details/jstor-992654> (28.04.2014)

Hämäläinen, Juha (1999). Sissejuhatus sotsiaalpedagoogikasse. Tõlkinud eesti keelde Rain Mikser (2001). Tartu Ülikooli Kirjastus.

IFSW, (2014). Proposed Global Definition of Social Work. *The International Federation of Social Workers*. <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/> (28.05.2014)

Igapäevaelu toetamine (2012). Puudega inimesele. *Sotsiaalministeerium*.
<http://www.sm.ee/sinule/puudega-inimesele/sotsiaalteenused-puudega-inimesele/erihoolekanne/igapaevaelu-toetamise-teenus.html> (07.01.2014)

Kallavus, Tiina (2005). Ida-Virumaa lastekodud – neljandik Eesti lastekodulastest elab siin! *Sotsiaaltöö* 5/2002, 24-26.

Kask, Ingrid (2006). Kui lapsekeskne on lastekodu? *Sotsiaaltöö* 6/2006, 28-33.

Kemp, Robyn (2011). Social pedagogy: differences and links to existing child care practice. *ThemPra Social Pedagogy*. UK.

Kikas, Eve (2008). Laste areng ja õppimine koolieelses eas. *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas*. Tartu Ülikooli Kirjastus. 19-38.

Kruuts, Mairi (2012). Asenduskodus kasvavate erivajadustega laste arvamused iseseisvaks eluks valmisolekust. *Bakalaureusetöö. Sotsiaalteaduskond. Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika*. Tartu Ülikool.

Laherand, Mari-Liis (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn. OÜ Sulesepp.

Laherand, Mari-Liis (2008). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn. OÜ Sulesepp, 292-296.

Lastekaitse seadus (§ 24 lg 1) RT 1992, 28, 370.

Leuska, Anu (2011). *Arengupsühholoogia. Eriksoni psühhosotsiaalse arengu teooria*.
http://www.lvrkk.ee/kristiina/Anu_Leuska/oo/eriksoni_pshhosotsiaalse_arengu_teooria.html
(10.03.2014)

- Lilleoja, Lii; Konno, Margit** (2011). Laste sotsiaalsed ja emotsionaalsed probleemid. *Lapse emotsionaalsed vajadused*. Tallinna Ülikool. <http://www.tlu.ee/opmat/tp/lapsed.pdf> (05.05.13).
- Lokko, Liina; Peterson, Sirli; Talvik, Tiina jt.** (2011). Minu eriline laps - vastused küsimustele. 51-62.
- Lorenz, Walter** (2008). Paradigms and Politics: Understanding Methods Paradigms in an Historical Context: The Case of Social Pedagogy. *British Journal of Social Work*. 38, 625–644.
- Lukanenok, Kadi; Mägi, Ene** (2005). Mida laps vajab. Päev-päevalt targemaks. *Kuidas arendada last igapäevastes tegevustes*. 6.
- Maarja Küla** (2013). *SA Maarja Küla*. <http://www.maarjakyla.ee> (05.04.13)
- Mis on erivajadus?** (2013). *Primus*. <http://primus.archimedes.ee/takistusteta/4.html> (13.09.2013)
- NIEER** (2005). Promoting Children's Social and Emotional Development Through Preschool Education. *Nieer*. <http://nieer.org/resources/policyreports/report7.pdf> (25.03.2014)
- Paas, Marju** (2010). Kogukonnas elamise teenus - intellektipuudega inimeste võimalus iseseisvaks eluks. *Sotsiaaltöö* 4/2010, 35-39.
- Perekodu,** (2014) *Meist. SA Tartu Perekodu Käopesa*. http://www.kaopesa.ee/?page_id=2 (04.02.2014)
- Projekt „Vanem Vend, Vanem Õde“** (2013). *Tartu Laste Tugikeskus*. <http://www.tugikeskus.org.ee/vvv6.html> (03.03.2013)
- Puudega inimesele** (2013). *Sotsiaalministeerium*. <http://www.sm.ee/sinule/puudega-inimesele.html> (17.04.13)
- Põdder, Helbe** (2010). Asenduskodud Eestis. *HITSA Innovatsioonikeskus*. http://e-ope.ee/download/euni_repository/file/1292/Asenduskodud%20Eestis.pdf (03.01.2014).

Päikesekodu (2011). Visioon. SA Maarja Päikesekodu.
<http://www.maarjapaikesekodu.ee/index.php/maarja-paikesekodu/visioon> (23.02.2014)

Rahvusvaheline haiguste ja terviseiga seotud probleemide statistiline klassifikatsioon: RHK-10, (2005). Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Ratassepp, Kairi (2004). Eesti laste- ja noortekodud kui kasvatusasutused. *Bakalaureusetöö. Sotsiaalteaduskond. Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond.* Tartu Ülikool.

Rediscovering the learning continuum: renewing education for democracy (2003). *Veebipäevik.* <http://www.mitteformaalne.ee/taasavastades-%C3%B5ppimise-kontiinumi-vajadused-hariduse-uuendamiseks.html> (02.02.13).

Rehabilitatsiooniplaan (2013). Rehabilitatsioon. *Invainfo kodulehekül.*
<http://rehabilitatsioon.invainfo.ee/index.php?1,129> (30.04.13)

Robin, Jackson (2006). The role of social pedagogy in the training of residential child care workers. *Journal of Intellectual Disabilities*, 10, 61.

Sarve, Margit (2013). Lasteombudsman analüüsis asenduskodu laste õiguste tagamist. *Õiguskantsler.* <http://oiguskantsler.ee/et/lasteombudsman-analuusis-asenduskodu-lasteoiguste-tagamist> (21.02.2014)

Selg, Marju (2005). Inimese areng. TÜ õppematerjal.

Smith, K. Peter; Cowie, Helen; Blades, Mark (2008). Mis on areng. *Laste arengu mõistmine.* Neljas väljaanne, 5.

Sotsiaalala töötaja eetikakoodeks (2014). ESTA
http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalhoolekanne/sotsiaalootaja_eetikakoodeks.pdf (13.02.2014)

Sotsiaalpedagoogi kutsestandard (2014). *Kutsekoda.*
<http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10499982/pdf/sotsiaalpedagoog-tase-7.1.et.pdf> (15.02.2014)

Sotsiaaltoetused. RT I 2007, 71, 437. *Riigi Teataja*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/12902050>
(15.09.2013)

Teenused. RT I 2008, 58, 329. *Riigi Teataja*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13099718>
(28.08.2013)

The Common Third, (2014). THEMPRA - SOCIAL PEDAGOGY KEY CONCEPTS...
ThemPra Social Pedagogy. http://social-pedagogy.co.uk/concepts_c3.htm (13.032014)

Tugiisik (2012). Sotsiaalhoolekanne. *Sotsiaalministeerium*.
<http://www.sm.ee/tegevus/sotsiaalhoolekanne/kov-teenused/tugiisik.html> (02.05.2013)

Turk, Pirjo (2011). Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks.
Poliitikauuringute keskus PRAXIS. Tallinn.
http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Too-ja_Sotsiaalpoliitika/Asenduskodude_uuring.pdf (20.04.2013)

Veisson, Marika; Veispak, Anneli (2005). Jean Piaget' kognitiivse arengu teooria. *Laps ja lasteaed. Lasteaiaõpetaja käsiraamat*. Tartu. 11-15.

Veisson, Marika; Veispak, Anneli (2005). Lapse arengu- ning õppimisteooriad. *Laps ja lasteaed. Lasteaiaõpetaja käsiraamat*. Tartu. 10-11.

LISA

Intervjuu kava

KASVATAJATE ARUSAAMAD ASENDUSKODUS ELAVATE ERIVAJADUSTEGA NOORTE ETTEVALMISTAMISEST ISESEISVAKS ELUKS

Uurimusküsimused:

1. Kuidas mõistate laste ettevalmistamist toimetulekuks iseseisvas elus?

- Mida teie jaoks tähendab toimetulek iseseisvas elus? Milliseid omadusi ja oskusi selleks vaja on? Mida selleks tehakse perekondades?
- Millal saab alguse laste ettevalmistamine iseseisvaks eluks?
- Mida selleks tehakse asenduskodus?
- Mille alusel/eeskujul toimite igapäevatoos? (haridus ja täiendkoolitused, ametijuhend jm dokument, juhendamine ja supervisioon töökohal, õppimine enda ja kolleegide kogemustest)
- Kuidas toimub sügava puudega laste iseseisvaks eluks ettevalmistamine? Kuidas motiveerite lapsi enese arendamiseks, õppimiseks?
- Mida teete (tehakse asenduskodus) laste suhtlemisoskuse arendamiseks? (arutelud, rollimängud, kirjandus, filmid, lauamängud, õppekäigud, külalised)

2. Milline on asenduskodu argipäev? Mida tehakse laste arendamiseks ja õpetamiseks?

- Kes ja kuidas lastega tegeleb erinevatel aegadel päeva jooksul?
- Mida teevad lapsed iseseisvalt, mida koos kasvatajaga ja mida teevad täiskasvanud laste eest hoolitsemisel ise ära?

- Kirjeldage enda tegevust – mida te teete koos lastega. Mis on nende tegevuste eesmärk? (kirjeldades lähtuge iseseisva elu tunnustest - toiduvalmistamine, koristamine, rahaga toimetulek, vaba aeg, töö oskus)
- Milliseid kontakte on lastel argipäevategevustega? Millised on võimalused; kui tihti on neid võimalusi; mida täpsemalt tehakse, mismoodi? Näiteks: sotsiaalsed oskused; taskuraha - kust see tuleb; vanuserühm; millal lastele kätte antakse ja kui palju; kui tihti? (poes käimine, arvete maksmine, linnas orienteerumine, ühistranspordiga sõitmine jms)
- Millised on laste omavahelised suhted ning suhted töötajate ja laste vahel?
- Mida teete, et pakkuda lastele läheduse ja seotuse kogemust. (kallistamine, kiitmine, lohutamine, lapse sülle võtmine, lähedusvajadus, teise inimese või looma eest hoolitsemine)
- Kas esineb suhteid väljaspool asenduskodu? Kuidas tekivad ja püsivad.
- Millised on laste ja töötajate vahelised suhted? Kas lapsel on tugikasvataja?
- Kuidas ja kelle hulgast tugikasvataja valitakse? Kas laps saab ise valida, kaasa rääkida?
- Millised on noorte suhted kasvatajatega ja teise täiskasvanutega? Asenduskodust lahkunud noortega hoitakse suhteid? Kelle initsiatiivil?
- Millised on teie endi praktika kohaselt suhted asenduskodust lahkunutega ning kuidas ja kaua suhteid hoitakse? Kas olete nõ valmis ja olemas kui noor peaks tagasi pöörduma?
- Kas on mingeid traditsioonilisi üritusi, kuhu ka endiseid kasvandikke oodatakse, kutsutakse?
- Mismoodi tulevad lapsed toime üksiolekuga, on neil nn “oma nurk”? (harjumine üksiolekuga, vajadus üksi olla)
- Noorte suhted vastassugupoolega asenduskodu sees/välised.

- On teil teadaolevalt noortel lähi- ja intiimsuhteid? Kui palju kasvandikud jagavad sellealast informatsiooni kasvatajaga?
- Kas tüdrukud ja poisid on teadlikud raseduse ärahoidmise võimalustest, sugulisel teel levivatest haigustest? Kas neile on räägitud perekonna loomise õigest hetkest ja mis kaasneb lapsevanemaks saamisega?

3. Mis on teie arvates suurimad raskused puuetega noorte iseseisvumisel?

- Kuidas hindate asenduskodus sirguva erivajadustega noore valmisolekut iseseisvaks eluks?
- Kuidas hindate asenduskodus sirguva erivajadusega noore toimetulekut iseseisvas elus?
- Kuidas mõjutab puue asenduskodus sirguva noore toimetulekut tulevikus? (asenduskodu roll)
- Kuidas toimub noorte ettevalmistamine abi ja hüvede kasutamiseks? (teenused, abi, toetused, elukoht)
- Mis aitaks kaasa asenduskodus kasvavate puuetega noorte iseseisvumisele?

Lihthtsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Anneli Aasmaa
(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 28.10.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthtsentsi) enda loodud teose
KASVATAJATE ARUSAAMAD ASENDUSKODUS ELAVATE ERIVAJADUSTEGA
NOORTE ETTEVALMISTAMISEST ISESEISVAKS
ELUKS,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on Marju Selg,
(*juhendaja nimi*)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihthtsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, 02.06.2014 (*kuupäev*)